सदर स्वैर अनुवाद भिली भाषा बोलणाऱ्या
आदिवासींच्या सहाय्यतेसाठी प्रकाशित करण्यात येत आहे.
अधिकृत अधिनियम व नियम शासनाद्वारे प्रकाशित
इंग्रजी / हिंदी /मराठी राजपत्राप्रमाणे राहतील.

अनूसूचित जमाती आन् तियांहांज आरी ठेट्या परंपरागत जंगलाम रेनारांहा केअ्तां

(जंगला हक्काल मान्यता)

अधिनियम - २००६

ठेट्या पिढयांन्-पिढया जंगलाम रेताहा पेन, जियांहा हक्काज नोंद सरकार दरबाराम वी सकी नांहा ऐहंडा अनुसूचित जमाती आन् ठेट्या जंगलाम रेनारांहा मांहा जंगलापेने हक्क अन् वहिवाटील मान्यता देवूलों आन् तो तियांहा नावाप केरां केअ्तां तेंहकिज मान्यता देदल्या आन् निश्चित केल्या वनजमीनी बाबतीम हक्का नोंदी केरां केअ्तां आन् केअ्ल्या नोंदी मान्य केरां केअ्तां आवश्यक पुरावांहा केल्लो स्वरुप री ई ठरवां जी रुपरेषा वी तोंज ई विधेयक री.

ज्या अर्थी, जंगलाम रेनारा अनुसुचित जमाती आन् ठेट्या परंपरागत जंगलाम रेनारांहा मान्यता प्राप्त हक्काम जंगलाहा ठेट्यों पिढीजात चाली आल्लों वापर, जंगल-जिवादा जतन, जंगलतोड बंदी केरुली बाबतीम जबाबदाऱ्या आन् हक्कांहा समावेश आह. आन् ईयी गोठहीकींज जंगलाम रेनाऱ्या अनुसुचित जमाती किंवा ठेट्या जंगलाम रेनारांहांन रोजी उपजिविकेअ्तां खावटी मिलूली हमी ऐहंडया बादया गोठीप निश्चित केअ्तां टायमालूज वनाजतन केनारी यंत्रणाबी सशक्त वेहे.

आन् ज्या अर्थी जंगलापर्यावरण टिकवी थोवूल्या गोठीम, तों तेंहकीज चालतो. रां जोजे आखीन आपू जंगलाम रेनारा अनुसुचित जमाती आन् जंगलवासी मांहांन मानताहा, तियांहा वडीलोपार्जित जमीनीप आन् वोहती ठिकाणापेऱ्या वन हक्काहांन तिया वोहतीकालाम तेंहकीज स्वतंत्र भारताम सरकारी वनांहा एकत्रिकरण केरां टायमाल दां जोजे ओताहा प्रमाणाम मान्यता नेय देदल्यासे तिया लोकांहाप ओ ऐतिहासिक अन्याय वेलो हाय.

आन् ज्या अर्थी, जंगलाम रेनाराहान सरकारी विकास कामां नावांहाकी अपू रेवूलों ठिकाणांहीने बिहरुसे स्थलांतर केरां पोडयों, ऐहंडा अनुसुचित जमाती आन् जंगलवासीन जंगलाम विहिन जंगला बारुमास उपयाग लेवूलो ऐहंडया बेभोरोसा गोठीप उपाय योजना केरुली जरुरी हाय.

भारतीय गणराज्या सत्तावनाव्या वोराहाल ई विधायक लोकसभाम ऐठा दखाव्योंहो तेंहकी पास केलों हाय.

प्रकरण १: - प्रस्तावना

१) थोडकांम नांव आन् सुरवात

१. ईया अधिनियमाल अनुसुचित जमाती आन् ठेट्या परंपरागत जंगलाम रेनारांहा वन हक्क मान्यता विधियेक २००६ ऐहंकी आखतां आवनारो.

२. तो जम्मू आन् काश्मिर राज्यें सोडीन बोड्डा भारताम लागू आहे.

३. तो केन्द्रसरकार, सरकारी राजपत्रामेने अधिसूचना मार्फत जी तारीख नेमी दी त्या तारखेलने तों विधेयक अंमलाम आवनारों.

२) व्याख्या: - (केहंडाल काय आखतें हे - होमजूलों?)

A) सामुदायिक वनसंसाधन म्हणजे गांवा हिवाराम, हद्दीम ठेट्यो परंपरागत सामायिक जंगल जमीन रेहे किंवा धनगर समाजा बाबतीम, तो धनगर समाज हंगामी चाराई केअ्तां वापरेहे तो जंगल जमीन प्रदेश, जियांम समाजा परंरागत अधिकार आहे. ऐहंडे राखीव आन् सांबालल्ले जंगले (गुरचरण, गांववर्दळ, सामाजिक वनीकरणे) तेहकिंज अभयारण्यें आन् राष्ट्रीय उद्याने ईयांहाबी समावेश सामुदायिक वनसंसाधनाम वेहे.

B) कलम ४ रा पोटकलम (१) आन् (२) ना मेने ऊबजुनाऱ्या गोठींही आवश्यकता केअ्तां जंगलजमीनीही भाग ठरवां टायमाल आणीबाणी ग्रस्त "जंगलामेने जनावराहां वोहती ठिकाणे" म्हणजे सरकारांय नेमला स्थानिक माहितगार तज्ञ, आन् आदिवासी कामकाज मंत्रालया एक प्रतिनिधी ईयांहा समावेश आहे. ऐहंडी तज्ञ लोकांहा समितीय बोड्डाहा हुंबूर विचार - विनिमय कीन् केंद्रसरकारा आखतारीमेने पर्यावरण व वन मंत्रालयांय निश्चित कीन जाहिर केलें राष्ट्रीय उद्यानें आन् अभयारण्यामने जंगलक्षेत्रा जमीन जियांम शास्त्रीय आन् वस्तूनिष्ठ निष्कर्षा प्रत्येक उदाहरणाम ईं स्पष्ठ वेयों की, ईं जंगलजमीनांहा क्षेत्रें जंगलामेने जीव-जनावरांहा जतन - पालन पोषणाल आडथलो नेंय आवां जोजे.

C) जंगलाम रेनारें अनुसुचित जमाती म्हणजे अनुसूचित जमातीमेने ऐहंडा सदस्य किंवा गट जे प्रामुख्यांहाकी जंगलाम रीन वनजमीनीप आपू खेराखेर उपजिविका गरजा केअ्तां अवलंबून आहे. ईहींम अनुसूचित धनगर जातीबी समावेश हाय.

D) "वनजमीन" म्हणजे जंगलामेने केल्लाबी नांवाहाकी ओअ्खानारी जमीन. ती गटवार प्रतवार-वर्गवार नेय केअली, हद्दी-निशाण्या नेंय केअ्ल्या, हल्ली अस्तित्वाम आहे किंवा आथी. राखलों किंवा विशेष कामाकेअ्तां थोवलो जंगल राष्ट्रिय उद्याने तेहकिज अभयारण्याहा वनक्षेत्रा जमीनीम समावेश आवेहे.

E) वनापेऱ्या हक्क म्हणजे कलम ३ नाम देखावला जंगलापेने हक्क.

F) "वनग्रामे" म्हणजे केल्लाबी राज्य शासना वनखातांय वनक्षेत्राम वनीकरण कामाकेअ्तां किंवा राखीव गांवा प्रक्रियेम- ज्या गांवाहा वनगावांम रुपांतर वेयों ऐहंडे गांवे, वनजमाबंदी गावे, टॉंग्या, ईया नावांहाकी ओअ्खानारे गांवे तियांम कांव-कांव ठिकाणी शासनांय परवानगी देदल्या लागवडी लायक आन् वापरां केअ्तां देदल्या जमीनीही समावेश आवेहे.

G) 'ग्रामसभा' म्हणजे गावामेने बोट्ठे वयस्क ग्रामस्थांहा, गावामनें महिलांहा पूर्ण सहभाग आहे ऐहंडी गांवसभा आन् ज्या राज्याम पंयाचयती नांहा तिंहीने पाडा, टोले-कुटबो ऐहंडया ठेटया पारंपारिक गांव संस्था आन् निवडाय आवनारें गावांहा समित्या.

H) 'वसतीस्थानाम' आदिम आदिवासी जमातीही शेतीपूर्व समाज आन् बिहरा अनुसुचित जामातीही ठेटये रेहलें आन् राखलें तेंहकिज विशेष कामा केअ्तां थोवलें वनजमीनीप वोहती स्थानें आहे ऐहंडा क्षेत्राहां समावेश आहे.

I) 'गौणवनोपज' म्हणजे ईमारती लाकडें सोडीन बोट्ठें वनस्पती जन्य वनोपज जिंहिम वाहंटे, चाडांहा बुध्यें, फुलांहा बार, वेत - आटडी होटया, किडांहापुलें, मोद, मेण, लाख, चिक, टेंबरापानें, औषधी वनस्पती, कांद ईयासारखा उत्पादना समावेश आवेहे.

J) 'नोडल एजन्सी' म्हणजे कलम ११म निश्चित केअली नोडल एजन्सी.

K) 'जाहिरनामा' म्हणजे सरकारी राजपत्राम प्रसिद्ध केअ्लो जाहिर नामो.

L) 'विहित' म्हणजे अमूक-अमूक अधिनियमाम ठरवी देदला, नियमानुसार.

M) 'अनुसुचित क्षेत्र' म्हणजे भारतीय संविधाना कलम २४४ पोटकलम (१) काम देखावलों केल्लोबी अनुसुचित क्षेत्रा-भाग.

N) 'चिरंजीवी वापराया' अर्थ जैव विविधता अधिनियम २००२ कलम (२) मेने पोट वाक्य (०) मेने अर्था होच रेनारो.

O) 'अन्य परंपरागत जंगलवासी' म्हणजे ऐहंडा सदस्य किंवा गट, कुटबो जें १३ डिसेंबर २००५ पेअलां से कोमीतकोमी तिन पिढया आगलांसे ईया जंगलाम रेनारा हाय आन् ते आपू खेराखेर उपजिविका केअ्तां वनजमीनीज भोरुचाप आहे ऐहंडा.

<u>**स्पष्टीकरण: -**</u> ईया पोटकलमाम एक पिढी अर्थ २५ वर्षा कालावधी रेहे.

P) गाव म्हणजे,

१) स्वशासन कायदा १९९६ मेर्‍यों कलम ४ मेने पोटकलम (b) ईहीम देखावलां गांव किंवा,

२) अनुसुचित क्षेत्र सोडीन पंचायती बाबतीम केल्लाबी राज्याकायदाम गांव म्हणून आखलों क्षेत्र किंवा,

३) वनगांवे, जुन्या वोहत्या, किंवा वोहती ठिकाणें आन् सर्वे नेंय वेलें गांवे **गांव** म्हणून जाहिर वेलें वी अगर नेय वेलें वी किंवा

४) ज्या राज्याम पंचायती नांहा तिंही केल्लाबी नांवांहांकी ओअखानारें गांव.

Q) वनजीव म्हणजे वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम १९७२ रा अनुसूचित १ ते ४ राम देखावल्या आन् निसर्गाम रानटी म्हणून सापडूनाऱ्या जनावरांहा केल्याबी जाती.

<u>प्रकरण २: - वनहक्क</u>

इ) जंगलाम रेनारें अनसुचित जमातींही तेंहकिंज बिहरें ठेय्येंज परंपरागत जंगलाम रेनारांहा जंगलाप हक्क.

१) ईया अधिनियमा अर्थाम जंगलाम रेनारें अनुसुचित जमातींही आन् ठेट्यें परंपरागत जंगलाम वोहतीकीन रेनारांहा वन हक्क आगलां देखाव्याहा तेंहकी रेनारा. ऐ हक्क व्यक्तिगत स्वोताहा केअ्तां किंवा बोट्टाहां मिलीन सामाईक किंवा बेनी प्रकारा भोगवटा, खेडूत म्हणून रेनारा.

A) जंगलाम रनारे अनुसूचित जमाती किंवा बिहरा ठेटया परंपरागत जंगलाम रेनारांहा एक किंवा वारुंज सदस्यांहा तियांहान वोहती किंवा खेडीन उदर - निर्वाहा केअ्तां तियांहान ऐखलाल किंवा बोड्डाहा मिलीन सामुदायिकरित्या खेडी खावूली म्हणजेच वहिवाटीखालील वनजमीन नावांप केरां आन् त्या वनजमीनीप रेवूलो हक्क.

B) केल्लाबी नांवाहांकी ओअखानारें निस्तरा सारखें तेहंकिज जुन्या राजवाडी जमीनदारी किंवा ईतर कारभाराम जो वापर केअ्तला- तों हक्क.

C) गांवाहद्दीम किंवा गांवा हद्दीबारेने ठेट्या गोलो केअतला त्या गौण वनापजा पेरी मालकी, तें गोलो केरुलों, वापरुलों आन् तिया विल्हेवाट लागवूलो हक्क.

D) मासें आन् पांयांसाठामेनें ईतर जीव माविन उपयोग लां केअ्तां भटक्या किंवा धनगर जमातींही जनावरें चारां (जागापूज किंवा फिरतें बेनीप्रकाश) आन् ठेट्यें पारंपारिक हंगामापुरते संसाधने मिलविन वापरां केअ्तां बिहरे ईया सारखें सामुदायिक हक्क.

E) आदिम जमाती म्हणजे ठेट्यें जंगलाम रेनारें आन् शेतीपूर्व समुह म्हणजे खेती केरां अगोदर टोलांहाकीन जंगलाम रेनारांहांन वाहेती केरुलो हक्क.

F) जिंही दांवे विवादास्पद म्हणजे भानगूडी आहे ऐहंडे केल्लाबी राज्यामेने केल्लीबी, तियांही गोठवूली भाषामेने विवादास्पद जमीनीपेने किंवा जमीनपेऱ्यों हक्क.

G) गावामेने केल्लीबी स्थानिक संस्थेंय किंवा केल्लाबी राज्य शासनांय वनजमीनीप देदला पट्टा, लिज किंवा ग्रँट ईयाप स्वामित्व बोदलूलो हक्क.

H) वनगावांहा, जुन्या वाहतींही, सर्व्हेक्षण आन्, नोंद नेय वेअली ऐहंडे गांवाहा जाहिर केल्या वी अगर नेंय केअ्ल्या वी ऐहंडया जंगलामेन गांवाहा निवडा किईन महसूल गावाम रुपांतर केरुलो हक्क.

I) ज्या जंगलामेने सामुदायिकरित्या वापरुलें साधनांहा संरक्षण केरुलों, तों जीवावूलों किंवा वाडे लागवूली व्यवस्था केरुलो हक्क.

J) केल्लाबी राज्या कायदा किंवा स्वायत्त जिल्हा / विभागीय परिषदां कायदाम मान्यता मिलल्ली हाय किंवा केल्लाबी राज्या ठेटी परंपरागत चाली आल्या रुढीहींपेने कायदाहांकी त्या आदिवासींही म्हणून मान्यता केरुलो हक्क.

K) ऊचे देखावला 'A' ने 'K' हूद देखावला हक्काम समाविष्ठ नांहा, पेन जंगलाम वोहतीकीन रेनारें अनसुचित जमाती किंवा बिहरे ठेट्ये परंपरागत जंगलामेने वोहतीवालें वापर की रियाहां ऐहंडा केल्लाबी हक्क पेन, ईहीमे केल्लाबी जंगली जनावरांहा शिकार केरुली, तियांहान तेरुली किंवा त्या जनावरांहा डिलापेन केल्लोबी भाग काडूलों ईं ईया हक्काम समावेष नांहा.

L) ज्या अनुसुचित जमाती तेंहकीज बिहरा ठेट्या परंपरागत रेता आल्ला जंगलामेने रेनाराहान १३ डिसेंबर २००५ पेअलांसे केल्लीबी वनजमीनीपेने केल्लोबी पुनर्वसना अधिकार मिल्या शिवाय बेकायदेशिररित्या हुसकावी देदला हाय किंवा तियांहान तियांहा जागापेने विस्थापित केला हाय, ऐहंडा लोकाहांन आहे त्याज जागाप पुनर्वसना अधिकार, जियांम बोदले जमीन देवूलों हक्काबी समावेश आहे.

२) वनसंवर्धन कायदो १९८० म कायबीनियम अटी, शती, सवलतींही समावेश वेल्लों वी ते बी सरकारी देखरेखीमने ऐठा देखावल्या सोयी - सवलती केअ्तां प्रत्येक हेक्टर जमीन क्षेत्रा फाचलां पंच्याहत्तरा देखनें जास्ती चाडांहा तोड केरां नेय पोडनारी ऐहंडया वनजमीनीही रुपांतर केरुलीतरतूद केंद्र सरकार केनारो - १) शाळा, २) दवाखानें किंवा मोडों हॉस्पीटल ३) अंगणवाडया ४) रास्तभाव दुकानें ५) विजी आन् टेलीफोना लाईन ६) तलाव आन् मासेमारुलो पांया साठो. ७) पियुलों पांया पुरवठो आन् नल योजना ८) खाडी-वोल्यामेने पांय किंवा वोहरात्यों पांय हेंगलाविन वापर केरुली याजना ९) हाना पाट - बोंदारा योजना १०) नैसर्गिक साधनांपेने विजनिर्मिती ११) हुनरी कारागिरांहा विकास तेंहकीज वानी-डिठ्या धंदाहा शिक्षण-प्रशिक्षण केंद्रे १२) सोडक्या १३) समाजमंदिरे

जंगलामेने वनजमीनींही ऊचे देखावल्या गोठींही केअ्तां रुपांतर केरां फक्त ऐठा देखाल्या अटीप परवानगी देतां आवनारी.

१. ईया कायदा पोटकलाम ऊचे देखावल्या गोठींही केअ्तां रुपांतर केरां पोडनाऱ्या वनजमीनी क्षेत्र प्रत्येक प्रकरणाम १ हेक्टरा दखने कमी रेनारा.

२. ऐहंडा विकासप्रकल्पाहान ईयी अटीप परवानगी देतां आवनारी की, त्या कामांहा शिफारस ग्रामसभांय केल्ली वेरां जोजे.

<u>प्रकरण ३: - वन हक्कांहा मान्यता, पुनर्स्थापना किन् तें होपूलें (सूपूर्द) आन् बिहऱ्या बाबी.</u>

१. जंगलाम रेनारें अनुसुचित आन् बिहरे ठेटयें परंपरागत जंगलाम वोहती केनाराहांन वनहक्काम मान्यता देवूलों आन् तों तियांहान होपीन ताब्याम देवूलों.

A) जिया राज्याम किंवा राज्यामेने क्षेत्राम तियांहान अनुसुचित जमाती म्हणून जाहिर केलों हाय ऐहंडो जंगलाम रेनारा अनुसुचित जमातींहीन कलम ३ मेने देखावला बोट्टा वनहक्क.

B) बिहरे ठेटयें परंपरागत जंगलाम वोहतीकीन, रेनारांहान कलम ३ मेने देखावला वनहक्क.

२. वन्यजीव संवर्धन म्हणजे जंगल - जिवादांहा पैदास हारी विन तें वाडे लागे तियांहान केडोज आथ लागवी नेय सेके ऐहंडा जंगलक्षेत्र तयार केरां केअ्तां आणिबाणीम सापडूला जंगलामेने जनावरांहा केअ्तां बोणावले अभायारण्य आन् राष्ट्रीय उद्यानाम ईया अधिनियमानुसार मान्यता देदला वनहक्काम कालांतरांकी सुधारणा केअतां आवनारी. पेन, ईयाकेअ्तां ऐठा देदल्या बोट्टया अटया पूऱ्या केयाशिवाय केल्लाबी वनधारकांहा पुनर्स्थापना किंवा तियांहा हक्काप कायज बदल किंवा परिणाम केअ्तां आवनारो नांहा.

A) विचाराम लेदला बोट्टा वनक्षेत्राम कलम ६ म देखावली हक्का मान्यता आन् होपी देवूली कारवाय पूरी केराम आल्ली हाय.

B) वन्यजीव जंगल-जिवाद (संदक्षण) कायदो १९७२ राम देखावला अधिकारा वापर कीन राज्य शासना संबंधित खातांय ऐहंकी रुजवात केली हाय की, त्या भागामेने जंगली जनावरांहा किंवा त्या जनावरांहा जातींही किंवा ते जनावरे रेतें वी ऐहंडा ठिकाणाला धोको निर्माण केरां केअ्तां आन् पोरायनेंय आवे ऐहंडो नुकसान केरां केअ्तां ईया वनहक्कधारकांहा तिंही रेवूलों आन् वागूलों पुरों हाय.

C) सहअस्तित्व म्हणजे वन्यजीवन (जंगल-जिवाद) आन् वनहक्क धारक एकाच जंगलक्षेत्राम रेता वी ऐहंडो बिहरो हारो आन् सोपो मार्गज उपलब्ध नांहा ऐहंकी निष्कर्ष राज्य शासनांय काडला हाय.

D) केंद्र सरकारा सोपा आन् सुट-सुटीत कायदा आन् धोरणानुसार ऐहंडा बाधित व्यक्तिंही आन् सामुदायिक रितीहींकी रेनाराहान तियाहां गरजा पूरी केनारे किंवा बाधिताहांन सुरक्षित उपजिविका पुरविणारें, पुनर्स्थापना केनारे किंवा बिहरा मार्गाहांकी (पॅकेज) सवलीती तयार केल्या हाय.

E) पुनस्थार्पना बाबतीम तयार केअ्लो आराखडो, आन् बिहऱ्या सोयी-सवलीती (पॅकेज) बाबतीम संबधित भागामेने ग्रामसभेल पूरी माहिती दिईन ग्रामसभायू खुल्ली लेखी संमती लेदली हाय.

F) पुनर्स्थापना बाबतीम तयार केअ्लो आराखडो आन् सोयी-सवलीती पुनर्स्थापना ठिकाणी उपलब्ध की देदल्या शिवाय केडाबी पुनस्थार्पपना केरानारो नेय.

वन्यजीव संवर्धना केअ्तां अर्थात जंगल-जिवाद वाडे लांगा केअ्तां वनहक्क धारकांहान ज्या आणिबाणीग्रस्त जंगली जनावरे रेवूलो ठिकाणालने आलविन बिहरुसे वोहती केरवायोंहो तों क्षेत्र, भाग कांही कलाहांकी राज्य नेंय ता केंद्रसरकारापेने किंवा बिहरा केडापेनेबी रुपांतरीत म्हणजे बदल केरानारों नेंय.

३. संबधित जंगलाम रेनारें अनुसूचित जमाती तेंहकीज बिहरे ठेटयें जंगलाम रेनारांहा वनजमीनीपेने ताबो १३ डिसेंबर २०० पेअ्लांसे रां जोजे. ईया अटीप केल्लाबी राज्यामेने किंवा केंद्रशासीत प्रदेशामेने जंगलाम रेनारें अनुसुचित जमातींही तेंहकीज बिहरें ठेटये जंगलाम वोहतीकीन रेनारांहा वनजमीनी किंवा वोहती ठिकाणे ईया बाबतीम वनहक्क ईया कायदाम मान्य किंवा होपलें जानारें हाय.

४. पोटकलम (१) कांय देदला हक्क वारसा - परंपरा सोडीन बिहरा केल्लाबी भार्गाहांकी बदल केतां आवनारा नांहा. वोराडवेला मांहा बाबतीम ऐ हक्क पती-पत्नी ईयांहा बेन्यांहा नांवे तेंहकीज ऐरवला कुटूंबा बाबतीम कुटूंब प्रमुखा नांवाहाकी नावे नोंदानारे थेट वारसा गैरहाजरीम तियांहा वारसा अधिकार पाहिल्या नातरामेने माहांप जानारो.

५. बिहरी तरतूद केयाशिवाय जंगलाम रेनारें अनुसुचित जमाती तेंहकीज बिहरे ठेट्यें परंपरागत जंगलाम रेनारांहा केल्लीबी व्यक्तिल तिया वनहक्क मान्य कीन् तों तपासूली कारवाय पूर केयाशिवाय तियांहा खेडीखावूल्या वन जमीनीपेने तियांहान हुसकावूलो किंवा काडी टाकतां नेंय आवनारो.

६. जिंही पोटकलम (१) ऐठा मान्यता देदली तेंहकीज होपी देदली वनापेने हक्क कलम ३ पोटकलम १(र) ईयाम देखावल्या जमीनीसंबधी वी तिंहीने जमीन ओ कायदो अंमलाम आवूली तारखेल केल्लीबी व्यक्ति किंवा कुटूंबा किंवा समूहा वहिवाटीम रेनारों आन् तियापेने हक्क खेराखेर वहिवाटी क्षेत्रापूरतोंज रेनारों. पेन, केल्लीबी परिस्थितीम ईं क्षेत्र ४ हेक्टरापेक्षा जास्ती नेय रेनारों.

७. वनहक्क ईया कायदाम देखावल्या शर्ती सोडीन बिहऱ्या बोड्डया शर्ती आन् बोजापेने मुक्त ऐहंकी बहाल केरानारों, जिहिम वनसंवर्धन कायदो १८८० नुसार परवानो, चालु भावांकी किंमत देवूली, भरपाई वनीकरण केरुलो ईयी अटींही समावेश आहे.

८. जंगलाम रेनारें अनुसूचित जमाती तेहंकीज बिहरें ठेट्ये परंपरागत जंगलाम रेनारांहामेने जे ऐहंकी देखावी दी की, बोदले जमीन भरपाई नेय मिलतां सरकारी विकास कामा हां की ते आपू रेवूला ठिकाणापेने तेंहकिज ठोगाविन विस्थापीत वेयाहा आन् ती सरकारांय संपादित केली जमीन जिदरीही संपादित केयीही ती तारखेलने ५ वोराहा कालावधीम जिया कामा कअ्ता संपादित केली आथी तिया कामाल वापरी नांहा. ऐहंडाला जमीन मिलवूला हक्का. ईया कायदांय मान्यता देदली, होपी देदल्या वन हक्काम समावेश रेनारो.

५. वनहक्क धारण केनारांहा कर्तव्ये

केल्लाबी वनहक्क धारक आन् जिया भागाम - क्षेत्राम ऐहंडा धारक हाय तिंहीने ग्रामसभा आन् गांवपातळीपेने संस्था ईयाहान ऐठा देदला अधिकार आहे.

A) वन्यजीवन (जंगल-जिवाद) जंगल आन् जैवविविधता (जंगल संपत्ती) जतन - राखवाली केरुली.

B) पाहिने पांयाहा सांठांहा जागो, पांयाहा आन पर्यावरणा बाबतीम सवंदेनाशिल जंगल क्षेत्राहा संरक्षण वअेतों का नांहा ईया बाबतीम लेवूली.

C) तियांहान सांस्कृतिक आन् नैसर्गिक वारसो मिललो हाय तिया वारसाल पावरावी देनाऱ्या अनिष्ट ऐहंड्या प्रथा आन् रुढयापेने तियांहा रक्षण वी ऐहंडी खबरदारी लेवूली.

प्रकरण ४ : - वनहक्क सुपूर्द केनारी प्राधिकरणे आन् प्रक्रिया

६. जंगलाम रेनारें अनुसूचित जमाती तेंहकीज बिहरे ठेट्यें परंपरागत जंगलवासींही वनहक्क तियांहान सुपूर्द केरा केअ्तां प्राधिकरणे आन् तियांहा कार्यपद्धती-

१) ईया कायदाम जंगलाम रेनारे अनसुचित जमाती तेंहकीज बिहरें ठेट्ये परंपरागत जंगलवासी ईयाहान देतां आवी. ऐहंडया व्यक्तिगत किंवा सामुदायिक किंवा बेनी प्रकारा वनहक्क स्वरुप आन् व्याप्ती सिमा ठरवां कारवाय सुरु केरां केअ्तां तियी जागापेने स्थानिक हक्क क्षेत्राम ग्रामसभा प्राधिकरण म्हणून काम केनारी. ऐ हक्क चालू केरां केअ्तां ठरवी देदली पद्धतींहींकी ग्रामसभा दावांहा अर्ज लेनारी, तें एकत्रकिन तपासनारी तपासीन शिफारस केला प्रत्येक दावामेने जमीनीही क्षेत्रांहा हद्दी निशाण्या देखावनारो नकाशो तयार किईन तिया बाबतीम एक ठराव बोड्डांहा मताहांकी पास की आन् हाती तिया एक प्रति उपविभागीय पातळीपेरी समितीतल सादर केनारो.

२) ग्रामसभा ठरावाहांकी दु:खावलो केल्लाबी व्यक्तिल पोटकलम (३) नुसार गोठवूली उपविभागीय पातळीपेरी समितील अर्ज केअ्तां आवनारो. ई समिती तिया अर्जाप विचार - विनिमय किन तो निकाली काडी पेन, ग्रामसभेयं ठराव केली तारीखयने ६० दिह्या अंदराम तियांही विनंती अर्ज केरां जोजे.

३) गावसभांय पास केला ठराव तपासाकेअ्तां राज्य सरकार उपविभागीय पातळीपेरी समिती तयार की. ई समिती वनहक्कांहा नोंदी तयार कीन त्या उपविभागीय अधिकाऱ्यांमार्फत जिल्हा पातळीपेरी समितील अंतिम निर्णय केरां केअ्तां सादर की.

४) उपविभागीय पातळीपेरी समितींय देदला निर्णयाहांकी दु:खावलो बाधित व्यक्तिल निर्णय देदली तारखीयने ६० दिहया अंदराम जिल्हा पातळीपेरी समिती ईयाअर्जाप विचार विनिमय कीन तो निकाली काडी.

पेन, ग्रामसभांय केअ्ला ठरावाविरुद्ध थेट जिल्हापातळीपेरी समितील केडालबी विनंती अर्ज देतां नेंय आवनारो. उपविभागीय पातळीपेरी समितील अर्ज दिन निर्णय वेरां नंतरुज जिल्हापातळीपेरी समितील अर्ज केअ्तां आवनारो. तेंहकिज दुखावलो बाधित व्यक्तिल तिया बाजू मांडा योग्य ती संधी देया शिवाय ऐहंडो केल्लोबी विनंती अर्ज तिया विरुधाम निकाली नेंय काडतां आवनारो.

५) उपविभागीय पातळीपेरी समितींय तयार केल्या वनहक्का नोंदी तपासीन तियाल अंतिम मान्यता दां केअ्तां राज्य शासन जिल्हापातळीपेरी समिती गठन की.

६) वनहक्कानोंदी बाबतीम जिल्हा पातळीपेरी समिती निर्णय अंतिम आन् बंधनकारक री.

७) वनहक्क मान्य केरुलों आन तों सुपुर्द होपूलों ई कारवयीप देखरेख थोवां केअ्तां त्याजप्रमाणे नोडल एजन्सी पेने भागवूली माहिती कागदपत्रे आन् अहवाल सादर केरां केअ्तां शासन राज्यपातळीपेरी देखरेख समिती रचना की.

८) उपविभागीय पातळीपेरी समिती, जिल्हा पातळीपेरी समिती आन् राज्य पातळीपेरी देखरेख समितीप राज्य सरकारा महसूल वन व आदिवासी कामकाज खाता अधिकारी, आन् त्या-त्या पातळीपेऱ्या तिंहीमेन बेन सदस्य अनुसुचित जमातीमेने रेनारा. तेंहकिज कोमीतकोमी एक महिला सदस्य ई समितीम रेनारी.

९) उपविभागीय पातळीपेरी समिती जिल्हापातळीपेरी समिती आन् राज्य पातळीपेरी देखरेख समिती ईयींही रचना कामे आन् ईं कामे पार पाडां केअ्तां तियांही केल्या पद्धतींहीकी काम केरुलों ईया बाबतीम कार्यपद्धती नेमी दी तियाप्रमाणे रेनारी.

प्रकरण ५: - अपराध (गुन्हो) आन् डोंड

७. प्राधिकिरणा किंवा समिती सदस्यांही किंवा अधिकाऱ्यांही ईया कायदाऐठा केअ्ला अपराध (गुन्हो)

जांहा केल्लाबी प्राधिकरणा किंवा समिती किंवा प्राधिकरणा सदस्यांय ईया कायदा केल्लीबी तरतूदी किंवा कायदामेने केल्लाबी नियमा विरुधाम काम की, तियाल ईया कायदाऐठा गुन्हेगार होमजी आन् तिया विरुद्ध कारवाय कीन १ हजार रुप्या हूद तियाप डोंड की सकनारो.

पेन, जर ऐहंडो प्राधिकरणा, नेंय ता समिती सदस्य, किंवा खाता प्रमुख किंवा बिहरी केल्लीबी व्यक्ति ईं जर सिद्ध की सकी की गुन्हो तिया माहितीशिवाय घडलो हाय किंवा गुन्हों टालां केअ्तां तियांय पूरी कालजी लेदली हाय, तर त्या व्यक्तिल ऊचे देदलें कलमा मेने केल्लीबी कारवाय लागू वेनारी नांहा.

८. अपराधांहा दखोल: -

ग्रामसभा एकदोहो ठराव बाबतीम जंगलाम रेनाऱ्या अनुसुचित जमातींही केल्लाबी मोडा अधिकाऱ्यांहाविरुद्ध ठरावाहांकी ग्रामसभेंय राज्यपातळीपेरी देखरेख समितील ६० दिहयापेक्षां कोमी नांहा ओताहा कालावधी नोटीस देदली वी. तेंहकिज राज्यपातळीपेरी देखरेख समितींय ऐहंडा अधिकाऱ्या विरुद्ध कारवाय नेय केअ्ली वी ऐहंडी परिस्थिती सोडीन केल्लोंबी न्यायालय ईया कायदा कलम ७ ता ऐठा गुन्हा दखल लेनारो नेंय.

प्रकरण ६: - संकिर्ण (हान्या) बाबी

९. प्राधिकरणा सदस्य सार्वजनिक सदस्य रेनारा

चौवथ्या प्रकरणाम आखलों हाय त्याप्रमाणे प्राधिकरणा प्रत्येक सदस्य आन् ईया कायदानुसार अधिकार देदलो हाय ऐहंडो केल्लोबी अधिकारी भारतीय दंड संहिता कलम २१ नुसार तो सार्वजनिक सेवक म्हणून मानलो जानारो.

१०. हारायाहांकी केअ्ला कामाल संरक्षण

१) केल्लाबी अधिकाऱ्यांय किंवा केंद्र वा राज्य सरकारा केल्लाबी कर्मचाऱ्यांय ईया कायदानुसारहारीभावना थोवीन केअल्या कामाल किंवा केरां ठरवूलों केल्लाबी कामाकेअ्तां तियाप दावा, फिर्याद नेय ता कायदेशिर प्रक्रिया चालवूंता आवनारी नांहा.

२) ईया कायदानुसार सदभावनाहांकी म्हणजेच हारायांकी केअ्ला कामाल किंवा केरां ठरवूलो केल्लाबी कामाहांकी वेअ्लों किंवा वेनारों हाय ऐहंडा नुकसानी केअ्तां राज्य वा केंद्र सरकार नेयता तियांहा केल्लोबी अधिकारीकिंवा कर्मचाऱ्याप दावा, फिर्याद किंवा कायदेशिर प्रक्रिया चालवूंता आवनारी नांहा.

११. नोडल ऐजन्सी: -

ईया कायदाम देखावल्या तरतूदींही अंमलबजावणी केअ्तां केंद्र सरकारा आदिवासी कामकाज मंत्रालय किंवा केंद्र सरकारा वर्तीहींकी नेमलो एगोहो अधिकारी व प्राधिकरण ऐ नोडल अधिकारी म्हणून काम वेनारा.

१२. केंद्र सरकाराल निर्देश (आदेश, सुचना) देवूला अधिकार: -

चौवथ्या प्रकरणाम आखलों हाय त्याप्रमाणे प्रत्येक प्राधिकारण, जें ईया कायदाम रिईन आपू कर्तव्य बजावताहा वा अधिकारा अंमल केअ्ताहा, तों केद्र सरकारांय देदला सर्वसाधारण वा विशेष लेखी आन् सुचना आधिन (बांदालो) रेनारा.

१३. ओ कायदो बिहरा केल्लाबी कायदामेने तरतुदी बुअची लेतो नांहा

ईया कायदाम किंवा पंचायती (फैयलालो अनुसुचित क्षेत्रां केअ्तां) अधिनियम १९९६ म तेहंकी ईयापेक्षा बिहरी तरतूद केली वी ता, ती सोडीन, ईया कायदामेने तरतूदी सद्या कायदा कामकाजाम चालू हाय त्या तरतूदीहीन बाधो नेंय आवतां ऊलटो तिंहीम भर टाकनाऱ्या रेनाऱ्या.

१४. नियम बोणावूलो अधिकार: -

१) ईया कायदामेने तरतूदी अंमलाव लावां केअ्तां केद्र शासन सरकारी राजपत्रामेने अधिसुचनांकी आन् ईया पेअलां छापिन प्रकाशित केअ्लांल आधिनरिन नियम तयार की.

२) ऊचे देखावला सामान्य अधिकारा बाबतमी ऐठा देखावल्या बोठ्ठया किंवा केल्लाबी बाबीम नियम केअ्तां आवनारा----

A) कलम ६ म देखावल्या कार्यपद्धती बाबत माहिती

B) वनापेने हक्क बजवांकेअ्तां कलम ६ मेने पोटकलम १ का नुसार दावें स्विकारुलों तें एकत्रीत किन् तपासूलों आन् प्रत्येक शिफारस देदला दावामेनें जमीनी क्षेत्रा हद्दी देखावनारो नकाशो तयार केरुलो. ईया बाबतीमेने कार्यपद्धती तेंहकिज ईया कलमा पोटकलम २ नुसार उपविभागीय पातळीपेरी समितील विनंती अर्ज सादर केरुली रित.

C) कलम ६ पोटकलम ८ नुसार उपविभागीय पातळीपेरी समिती, जिल्हापातळीपेरी समिती आन् राज्यपातळीपेरी देखरेख समितीप नेमणुक केरां राज्य शासना महसूल, वन व आदिवासी कामकाज खातामेने अधिकाऱ्यांहा श्रेणी.

D) कलम ६ पोटकलम १ नुसार उपविभागीय पातळीपेरी समिती, जिल्हापातळीपेरी समिती आन् राज्यपातळीपेरी समितींही रचना, कामें तेंहकिज ईं कामें पार पाडां केअ्तां लेवूली कार्यपद्धती.

E) बिहऱ्या केल्ल्याबी आवश्यक हाय ऐहंडया बाबी नेमी दी.

३) केद्र सरकारांय इया कायदा ऐठा केअ्ला प्रत्येक नियम केरां नंतर माहारिम-माहारी एक किंवा सलग बेन किंवा जाहक्या बैठका मिलीन वेअ्ल्या एकूण ३० दिहया कालावधी केअ्तां लोकसभा प्रत्येक सभागृहाम ऐ नियम मंजूरी केअ्तां थोवला जानारा. ऊचे आखल्या बैठकी (सभा) नंतर फूटीज बैठक पावरांवा अगोदर जर बेनी सभागृहाम त्य नियमाम कांवी बदल केरां बाबत किंवा तो नेंय केरां बाबत. एकजुट वेयी तर तियानंतर परिस्थिती प्रमाणे तो नियम एकता सुधारित रुपामूंज परिणाम कारक रेनारो किंवा तो नियमूंज रेनारो नेंय.

पेन, ऐ सुधारणा केरां अगोदर किंवा नियम रद्द केरां आगोदर ईया नियमाऐठा कांवी कारवाय केराय गीयी वी तर तिया बिनचूक आन् बरोबर रां बाबतीम केंहडाज बाधो किंवा अडचण आवनारी नांहा.

के.एन.चतुर्वेदी

भारत सरकारा सचिव

अनुसुचित जमाती आन् बिहरें ठेटये परंपरागत

जंगलवासी (वन हक्क मान्यता) अधिनियम २००६

मेने नियम

१. थोडकाम नांव व्याप्ती (फैलाव) आन् सुरवात

१) ईय नियमांल अनुसुचित जमाती तेंहकिज बिहरें ठेट्यें परंपरागत जंगलाम रेनारा रहिवासी (वनहक्क मान्यता) नियम २००७ ऐहंकी आखतां अवनारों.

२) ऐ नियम जम्मू आन् काश्मिर सोडीन बोड्डा भारताम लागू रेनारा.

३) ऐ नियम सरकारी राजपत्राम प्रसिद्ध केअ्ल्या तारखेलने अंमलाम आवनारो.

२. व्याख्या: -

१) ईया नियमाम,

A) कायदा म्हणजे अनुसुचित जमाती तेहंकिज बिहरें ठेट्यें परंपरागत जंगलवासी (वन व हक्क मान्यता) अधिनियम २००६ (२००७ चा २)

B) "खेऱ्या खुऱ्या उपजिविका गरजा" म्हणजे कायदा कलम ३ मेऱ्यों पोटकलम १(A) (C) आन् (D) मेने तरतूदी नुसार वनजमीनीप स्वताहा खेडीन मिलवूलों उत्पन्नांकी किंवा तें उत्पन्न वेचिन स्वत केअ्तां किंवा कुटूंबाल जिवांकेअ्तां गरजा भागवूलों.

C) 'दावेदार' म्हणजे ईया कायदाम नमूद केअ्ला वानी डिठया हक्क मान्य वेरां जोजे तेंहकिज हक्क सुपूर्द म्हणजे नावांप वेरांजोजे म्हणून दावा केनारी व्यक्ति, वारुंज व्यक्तिंही गट, कुटबो नेयतांहा समुदाय.

D) कायदामेने कलम ३ मेने पोटकलम १(C) ईयाम "गौण वनोपजा वापर उपयोग" आवेहे. ईहीमें उपजिविकेकेअ्तां वनोपजाहांन जमाकेरां केअ्तां व्यक्तिंय किंवा समुदायांय केअ्लो उपयोग किंवा त्या माला विक्री आन् विक्री केअ्तां विक्री योग्य बोणावूली जागापेन प्रक्रिया, योग्य भाव, मुनकापेने, सायकलीपेने किंवा लोटगाडीही जंगल भागा केरुली वाहतूक ईयी गोठींही समावेश आवनारो.

E) 'वनहक्क समिती' म्हणजे नियम ३ प्रमाणे ग्रामसभांय गोठवूली समिती.

F) 'कलम' कलम म्हणजे कायदामेने फाटा तियाहांन कलम आखतेंहे.

३. ग्रामसभा: -

१) ग्रामपंचायत ग्रामसभा हादी आन् ग्रामसभा पेअलीज बैठकीम हजर रेनारा सदस्यामेने दहापेक्षां कोमी नेंय आन् पोंदरापेक्षां जास्ती नेय वे ओताहा सदस्यांहा "वनहक्क समिती" निवडी. जिंहीम कोमीत कोमी १/३ सदस्य अनुसुचित जमाती रेनारा. सदस्य नेय वी तिंही कोमीतकोमी १/३ महिला सदस्य म्हणून रेनाऱ्या.

२) वनहक्क समिती तिंहीमेने एक अध्यक्ष आन् एक सचिवा निवड कीन तियांहा माहिति उपविभागिय पातळीपेरी समितील दी.

३) जांहा ऐगोहो वनहक्क समिती सदस्य स्वतःहा वनहक्क दावेदारबी रेनारो तांहा तो समितील तेंहकी कळवी आन् तिया दावा तपासणी टायमाल तपासणी कारवायीम तो सहभागी नेंय वेनारो.

ग्रामसभा कामें

१. ग्रामसभा,

A) वनहक्कांहा स्वरुप आन् व्याप्ती ठरवां केअ्तां कारवाय सुरु की तेहंकीज त्यासंबधी दावे मागविन तियांहा सुनावणी की.

B) वनहक्क दावेदारांहा यादी तयार की आन् केद्र सरकारांय आदेश केयोहो त्या प्रमाणे दावेदारांहा आन् तियांहा दावासंबंधाम ठरवी देदल्या नियमाप्रमाणे तपशिल नोंदवा नोंदवही तयार की.

C) वनजमीनीआरी संबध आहे ऐहंडा व्यक्तिनं आन् संस्था रियी ता त्या संस्था पदाधिकाऱ्यानं तियाहांन काय आखूलों हाय ईयाबाबतीम पुरेसी संधी दिईन एक ठराव पास की आन तो उपविभागय पातळीपेरी समितील सादर की.

D) कायदामेने कलम ४ मेने पोटकलम २ (E) ईहीम ईतर विशेष सवलूत्या (पॅकेज) बाबतीम विचार कीन, त्या पॅकेजा बाबतीम योग्य ठराव पास की.

E) कायदामने कलम ५ म देदल्या तरतूदी नुसार वन्यजीवन, वने आन् जैवविविधा रक्षण केरां केअ्तां आपू सदस्यामने सदस्यांहा समिती ऊबजावी.

२. ग्रामसभा बैठकी कोरम एकूणसदस्यांहा दोन तृतियांशपेक्षां कोमी नेय रेनारी. जिंही ऐगाहा गावाम अनुसुचित जमाती आन् बिगर अनुसूचित जमाती, ईयाहामं बिगर एकजीनसी लोकसंख्या वी तिंही अनुसूचित जमाती, आदिम जमाती आन् शेतीपूर्व समुह ईया सदस्यांहा बैठकीम पुरेसे प्रतिनिधीत्व थोवां जाजे.

३. राज्यामने प्राधिकरण ग्रामसभेल आवश्यक ती मदत केनारो.

५. उपविभागीय समिती

राज्यसरकार आगला देखावला सदस्यांहा उपविभागीय पातळीपेरी समिती गठीत की,

A) उपविभागीय अधिकारी किंवा तिया ओताहा दर्जा बिहरो अधिकारी अध्यक्ष

B) एका उपविभागा जबाबदारी हाय ऐहंडो वन अधिकारी किंवा तिया दर्जा ओतोहो बिहरो अधिकारी सदस्य.

C) जिल्हा परिषदेंय नेमणूक केअ्ला तालुका पंचायत समिती ३ सदस्य ज्यापैकी कोमीतकोमी बेन सदस्य जंगलामेने रेनारा किंवा आदिम जमातीमेने आदिवासी अनुसूचित जमाती रेनारा आन् जिंही अनुसूचित जमाती सदस्य नेंय वी तिंही बेन सदस्य जास्तीकिन परंपरागत जंगलवासी रेनारा तेहकिज १ महिला सदस्यबी रेनारी किंवा घटना ६व्या अनुसूचित क्षेत्राम स्वायत्त जिल्हा मंडळे (सोसायटया शेतकीसंघ) किंवा भाग, उपविभागा मंडळे किंवा इतर क्षेत्रीय मंडळाही नेमला तिन सदस्य जिंहीम कोमीतकोमी १ महिला रेनारी.

D) उपविभागा जबाबदारी हाय ऐहंडो आदिवासी कल्याण खाता अधिकारी किंवा जींही ऐहंडा अधिकारी नाहां मिलतो तिंही आदिवासी विभागा जबाबदारी हाय ऐहंडो अधिकारी.

६ - उपविभागीय पातळीपेरी समिती कामें

उपविभागीय स्तरीय समिती -

A) ज्या बिकट परिस्थितीम वनस्पती आन् जंगलामेने जीव-जिवाद जगी रियेहें तियांहान वाडेलागवूली आन् संरक्षण केरुली गरज हाय ऐहंडा बाबतीम वन्यजीव (जंगल-जिवाद) जंगलें आन् जंगल सपंत्ती रक्षणाकेअ्तां ग्रामसभा वनहक्क धारकांहा आन् बिहरां व्यक्तिनं ई उपविभागीय स्तरिय समिती कर्तव्यबाबत प्रत्येक ग्रामसभेल माहितीदी.

B) ग्रामसभेल किंवा वनहक्क समितील वन, आन् महसूली नकाशें तेंहकीज मतदार याद्या पुरवी.

C) संबंधित ग्रामसभांही संमत केअ्ला म्हणजे पास केअ्ला बोड्डा ठराव एकत्र किंन तियांहा तुलना की.

D) ग्रामसभांय पुरवूला नकाशा आन् बिहरी माहिति एकत्र की.

E) दावा खेराज हाय का ईया खात्री केरां केअ्तां ग्रामसभा ठराव आन्, नकाशें तपासी.

F) केल्लाबी वनहक्काहां व्याप्ती आन् स्वरुपाबाबतीम ग्रामसभामेने विवादांहा सुनावणी आन् तियाप निर्णय की.

G) ग्रामसभा निर्णयांहाकी दुखावलो व्यक्ति ईहीम राज्यसंस्थाबी रेनारी ईयांहा अर्जांहा सुनावणी की.

H) आंतर उपविभागीय दावां केअ्तां बिहरा उपविभागा आरी मिलीन कामकाजा बाबतीम कारवाय की.

I) सरकारी नोंदीआरी मेल लीन प्रस्तावित वनहक्क तालुकावार नोंदीही लेखें किंवा मसुदा तयार की.

J) प्रभावित वनहक्कांहा मसुदा, नोंदीही आरीज दावें जिल्हा पातळीपेरी समितील अंतिम निर्णया केअ्तां मोकली.

K) कायदा आन् नियमान देखावला उद्दीष्टांहा आन् पद्धतीबाबतीम जंगलाम रेनारांहा मनांम जाणीव-जागृती की.

L) नियामेने परिशिष्ठ (i) फार्म (A) आन् (B) ईयाम देदला दावांहा नमुना दावेदारांन मोफत मिली सकी ईया तियांहांन खात्री दी.

M) नियमाप्रमाणे जोतांहो जोजे ओतोंहो कोरमानुसार ग्रामसभेयु बैठका मुक्त, खुल्या आन् प्रमाणिक पणाहांकी वेअत्याहा ईया खात्री की.

७. जिल्हा पातळीपेरी समिति

राज्यसरकार आगलां देखावला सदस्यांहा जिल्हापातळीपेरी समिती गठीत की.

A) जिल्हाधिकारी किंवा उपायुक्त: - अध्यक्ष

B) संबधित वनविभागीय वन अधिकारी किंवा संबधित वनसंरक्षक सदस्य

C) जिल्हा परिषदेंय नेमी देदला ३ जिल्हा परिषद सदस्य. जिंहीमेने किमान म्हणजे कोमीतकोमी बेन अनुसुचित जमातीपैकी रेनारा. ईयाम जंगलवासील किंवा आदिम जमाती सदस्याहान प्राधान्य रेनारो. जिंही अनुसुचित जमाती नेय वी तिंही बेन सदस्य ठेट्या परंपरागत जंगलामेने रेनारावी. तेहंकिज १ महिला किंवा घटना ६ व्या अनुसुचित भागामेने जिंही स्वायत्त जिल्हा मंडळे म्हणजे सोसायटी, शेतकीसंघ, किंवा त्याचप्रकारा पेन क्षेत्रिय मंडळे ईयांही नेमी देदला ३ सदस्य तिंहीमेने कोमीतकोमी १ महिला रेनारी.

D) जिल्हा जबाबदारी हाय ऐहंडो आदिवासी कल्याण खाता अधिकारी किंवा जींही ऐहंडो अधिकारी नांहा तिंही आदिवासी विभागा जियाप जबाबदारी हाय ऐहंडो अधिकारी.

८. जिल्हापातळीपेरी समिती कामें

जिल्हा पातळीपेरी समिती -

A) नियम ६ पोटकलम (b) मेने आवश्यक ती माहिती ग्रामसभाल किंवा वनहक्क समितील पुरवविली आहे ईया खात्रीकी.

B) कायदा उद्दीष्ट डोवा आगलां थोविन बोट्टें विशेषत: आदिमजमाती, धनगर, आन् भटक्या जमाती दावे विचाराम लेदलें हाय का नाहां? ईं तपासी.

C) उपविभागीय पातळीपेरी समितींय तयार केअ्ला दावा आन् वनहक्क नोंदीपे विचार-विनिमय की आन् तियांहांन अंतिम मान्यता दी.

D) उपविभागीय पातळीपेरी समिती हुकुमांहाकीं बाधित वेला व्यक्तिंही अर्जा सुनावणी की.

E) आंतरजिल्हा बाबतीम बिहरा जिल्हांआरी कामकाज केरुलां बाबतीम कारवाय की.

F) हक्क नोंदीही आरीज बोट्टें संबधित नोंदीम वनहक्क समावेश केरां केअ्तां सुचना दी.

G) अंतिम स्वरुप देदल्या वनहक्कांहा नोंदी प्रसिद्ध केयाहा बाबतीम खात्री की.

H) ईयानियमा परिशिष्ठ २ आन्, ३ म देखावल्या प्रमाणे वनहक्का नोंद, आन् कायदाखालील हक्क पत्रका प्रमणित नक्कला संबधित दावेदार आन् ग्रामसभेल पुरव्या का नांहा ईया खात्री की.

<u>९. राज्यपातळीपेरी देखरेख समिती (संनियत्रण समिती)</u>

राज्यसरकार आगलां देखावला सदस्यांहा एक राज्यपातळीपेरी देखरेख (संनियंत्रण) समिती गठीत की.

A) मुख्य सचिव - अध्यक्ष

B) सचिव, महसूल विभाग - सदस्य

C) सचिव, आदिवासी समाजकल्याण विभाग - सदस्य

D) सचिव, वनविभाग - सदस्य

E) सचिव, पंचायत राज्यविभाग - सदस्य

F) प्रधानमुख्य, वनसंरक्षक - सदस्य

G) आदिवासी सल्लागार मंडळाय नेमणूक केअ्ला ३ आदिवासी सदस्य आन् जिंही आदिवासी मंडळ नेंय बी तिंही राज्य शासनांय नेमला ३ अनुसुचित जमाती सदस्य.

H) आयुक्त, आदिवासी कल्याण किंवा त्याज दर्जा अधिकारी जे सदस्य सचिवा काम वी.

<u>१०. राज्यपातळीपेरी देखरेख (संनियंत्रण) समिती कामे -</u>

राज्यपातळीपेरी देखरेख (संनियंत्रण) समिती

A) वनहक्कानं मान्यता देवूली आन् ते सुपूर्द (होपूलों) केरुला कारवायीप देखरेख थोवूलां निकर्ष (सर्वसाधारण नियम, अटी, गोठया) आन् निर्देशक (तयारकीन कामकेरुली रुपरेषा) तयार की.

B) राज्यामेने वनहक्काहानं मान्यता देवूली, तें खेराखेर, सत्य हाय का तों तपासीन सुपूर्द (नावांपकेरुलो, होपूलों) केरुलों ई बोट्टी गोठीप देखरेख थोवी.

C) वनहक्कान मान्यता दां आन् तें तपासीन सुपूर्द केरुलों ई कारवयी सहामाही अहवाल नोडल संस्थेल सादर की, तेंहकिज नोडल संस्था जेंहकी अहवाल मागवी तेंहकी सादर की.

D) कायदा कलम ८म देखावल्याप्रमाणे नोटीस मिली ता संबधित अधिकाऱ्याविरुद्ध कायदाम देखावला प्रमाणे कारवाय की.

E) कायदामेने कलम ४ पोटकलम २ प्रमाणे पुनर्स्थापना कार्यवहप देखरेख थोवी.

११. ग्रामसभेय दावेंदाखल की लेवूलों, निश्चित केवूलों आन् खेरी गोठ पडतालूली पद्धत

१) ग्रामसभा,

A) दावे मागवी आन् ईया नियमा परिशिष्ठ १ म देखावला नमुनामेने दावे स्विकारुलो अधिकार वनहक्क समितील दी. ईयाप्रमाणे दावा मागवूला तारखेलने ३ मोयना अंदाराम नियम १३ म देखावला पुरवांहापैकी किमान बेन पुरावांहा आरी ऐहंडा दावा दाखल केरानारा.

आन आवश्यक हाचवायों तर ग्रामसभा तेंहकी लेखी कारणें नोंदवीन ओ तिन मोयना कालावधी वादवी बी सकनारी.

B) आपू गांवा सामुदायिक वन संसाधने (गुरचरण, खळवाड, म्हसणवट, सामाजिक वनीकरणे) हाय तें निश्चित ठरवां कारवायी सुरु केराकेअ्तां तारीख ठरवी. आन् जिंही बिहरा गांवाआरी सामाईक जंगलभाग वी तिंही त्या गांवा ग्रामसभेल आन् उपविभागीय पातळीपेरी समितील ती तारखी बाबत माहिती दी.

२) वनहक्क समिती ग्रामसभेल ऐठा देदला कामांहाम मदत की.

१. ठरवी देदला नियमाम दावे आन् तियाकेअ्तां जोडला पुरावा स्विकारुला, पोच दिईन थोवूली.
२. दावें आन् नकाशा आरीज पुरावांहा नोंद तयार केरुली.
३. दावेंदारांहा यादी तयार केरुली.
४. ईया नियमाम ठरवी देदल्याप्रमाणे दावो खेराखेर हाय का ई तपासीन पडताळणी केरुली.

५. दावा स्वरुप आन् व्याप्तीबाबतीमेने निष्कर्ष विचार-विनिमय केरां केअ्तां ग्रामसभेम थोवी.

६. प्राप्त वेला, प्रत्येक दावा वनहक्क समिती तर्फे रितसर लेखी पोच दी.

७. ईया नियमामेने परिशिठ १ काम ठरवी देदला नमुना "b" म सामुदायिक वनहक्का दावा बी वनहक्क समिती ग्रामसभावतींहींकी तयार की.

८. पोटकलम २ (५) अंदराम वनहक्क समिती निष्कर्ष प्राप्त वेयानंतर त्या निष्कर्षांहाप विचार-विनिमय केरां ग्रामसभा पूर्वसूचना दिईन बैठक ली. योग्य आन् खेरो ठराव पास की आन् तो ठराव उपविभागीय पातळीपेरी समितील मोकली.

९. ग्रामपंचायती सचिव ओ ग्रामसभायी कामें पार पाडां केअ्तां ग्रामसभे सचिव म्हणून काम की.

<u>१२. वनहक्क समितींय दावे पडताळणी केअ्तां केरुली कारवाय: -</u>

१. संबंधित दावेदार आन् वनविभागाल योग्य ती सुचना दी वनहक्क समिती: -

A. प्रत्यक्ष जागाप भेट दिईन दावा स्वरुप, व्याप्ती आन् जागापुरावा बाबतीम पडताळणी की.

B. दावेदार आन्, साक्षीदार ईयापेनें आजी काय नोंदी आन् पुरावा आला तर ते स्विकारी.

C. धनगर किंवा भटक्या जातीहीं व्यक्तिगत सदस्यांहा, समुदायांहा किंवा ठेरी पारंपारिक संस्थेतर्फे केअ्ला दावांहा पडताळणी ऐहंडा समुदाया किंवा तियांहा एगोहो, प्रतिनिधी हजर असतांनाच वेयीही ईया खात्री की.

D. आदिम जमाती एगाहा सदस्या किंवा शेतीपूर्व समुदाया तियांहा वसतीस्थाना बाबतीम अधिकार निश्चित केरां, तियांहा समुदाया तर्फे किंवा ठेटी पारंपारिक संस्थेतर्फे केअ्ला दावांहा पडताळणी ऐहंडा समुदाय किंवा तियांहा ऐगोहो प्रतिनिधी हजर असतानांच वेयीही ईया खात्री की आन्.

E. प्रत्येक दावा क्षेत्राप रेगा पाडीन ओअखूतां आवी ऐहंडया स्पष्ठ खुणा देखावनारो नकाशो तयार की.

३. तांहा हांती वनहक्कसमिती दावा बाबतीम आपू निष्कर्ष नोंदवी आन् तो विचार-विनिमय केरां केअ्तां ग्रामसभेल सादर की.

४. बिहरा गांवा ठेटी पारंपारिक चाली आल्ली हद्दीबाबत वाद वी किंवा जंगला ऐगोहोभाग ऐकापेक्षा जास्ती ग्रामसभाहां वापराम वी तर त्या-त्या गांवा वनहक्क समित्या ऐहंडा हक्काहां वापरांबाबत विचार-विनिमय केरां एकत्र बैठक ली आन् आपू त्या बाबतीमेने लेखी निष्कर्ष संबधित ग्रामसभायील सादर की.

ग्रामसभा दावा बाबतीम वाद नेय मिटवी सकी तर ती बाब ग्रामसभा उपविभागीय पातळीपेरी समितील मोकली.

५. ग्रामसभेय किंवा वनहक्क समितींय केल्लीबी माहिती, नोंदी किंवा कागदपत्रांहा लेखी मागणी केयी तर संबधित अधिकारी तिया प्रमाणित नोंदीनकला ग्रामसभे्ल आन् वनहक्क समितील दी आन् आवश्यक हाचवायों तर जबाबदार अधिकाऱ्यामार्फत स्पष्टीकरण दां मदत की.

१३. वनहक्क ठरवां केअ्तां पुरावा: -

२) वनहक्क मान्य किईन सुपूर्द (होपूलों नांवाप केवूलों) केरां केअ्तां ऐठा देदला पुरावा ग्राहय-मान्य केरांम आवनारा.

A) सार्वजनिक लेखी कागदपत्र, राजपत्र, जनगणना, सर्व्हेक्षण अहवाल नकाशें, यानामेने लेदलें उपग्रहाफोटो, कामाकेअ्तां तयार केला मोडा कृती आराखडो, हाना, बारीक तपशिलासह आराखडा, वनचौकशी अहवाल, बिहऱ्या वनाबाबतीमेऱ्या नोंदी देदला पट्टा किंवा बिहरा केल्लाबी नोंदला दस्ताऐवज ऐहंडे केल्लेंबी सरकारी कागदपत्र. सरकारांय नेमल्या समित्या किंवा नेमला आयोगांहा अहवाल, शासना आदेशा, जाहिरनाम प्रती, ठराव आन् परिपत्रके.

B) सरकारमान्य दस्तावेज म्हणजे मतदान ओळखपत्र, रेशनकार्ड पारपत्र, घरपट्टी, रहिवासी दाखला.

C) भौतिक पुरावा म्हणजे पोंगें, पोंगली आन्, कायमच्या केअ्ल्या जमीनी सुधारणा ईंहीम जमीन सपाटीकरण, बंधारों, ऐहंडेज बिहरें कामांहांबी समावेश रेनारो.

D) न्यायालया किंवा तेहंडयाज ईतर नोंदी, ज्याम कोर्टा आदेश आन् निर्णय रेनारा.

E) संशोधने, जिहींम एगाहा वनहक्क उपयोगा बाबतीम आखलो रेनारों. आन् ठेट्यो पारंपारिक कायदाल जोडीन भारतीय मानववंश शास्त्रीय सर्व्हेक्षणसारखों नांव आन् लौकीक आहे ऐहंडया खाजगी, निमसरकारी संस्थाहा दस्तावेज.

F) राजो, जाहगीरदारी संस्थानें किंवा तियाज प्रकारा इतर संस्थांहा नकाशे, हक्क नोंदी, अधिकार, सवलती ईयासारख्या नोंदी.

G) वेअ्या, मसणवट (माहाणजागो) पवित्र ठिकाणे - देवारको जागो (मंदिरे-गोढया) ईयासारखो पुराणकालीन ठेटी रचना.

H) पेअ्लांसे जमीनी नोंदीम नांव - उल्लेख हाय ऐहंडो किंवा पेअलांसेज गावामेने रेनारो आथो ऐहंकी मानता आली व्यक्ति आरी नातों देखावनारी वंशावली नोंदी.

I) दावेदार सोडीन गावामेने बिहरो वयस्क माहां लेखी जबाब.

३) सामुदियिक वनहक्क केअ्तां ऐठा देखावला पुरावांहा समावेश री.

A) निस्तरासारखे (नुकसान नेंय केअ्तां वापरुली बोलीप) केल्लाबी नावांहाकी ओअखानारा सामुदायिक हक्क.

B) जनावरे चारुले ठेट्ये पारंपारिक बिलकुटयें, कांद, चारो, रानफोलवें आन बिहरें गौणवनोपज (जंगलसंपत्ती) मांवा-गोला केरुल्या जागा, मासेमारुल्या जागा, पायांहा व्यवस्था, मांहा किंवा जनावरांहा वापरुला पांयाहा स्त्रोत (चिरा, मुख, झिरा) दावों देनारांहान जुडी-बुडी, औषधी वनस्पती गोला केरुलो क्षेत्र.

C) ठेट्यें रेनारां समुदायांय पेअ्लावाडी केअ्लों बांधकामा पोडला शिल्लक भाग, पवित्र चाडों, बागा आन् तलाव किंवा दभनभूमी.

४) वनहक्क ठरवा टायमाल ग्रामसभा, उपविभागीय पातळीपेरी समिती आन् जिल्हापातळीपेरी समिती ऊचे देखावला पुरावांहामेने एकापेक्षां जास्त पुरावांहा विचार की.

१४. उपविभागीय पातळीपेरी समितील केरुलो अर्ज: -

१) ग्रामसभा ठरावांहाकी बाधित केल्लीबी व्यक्ति ठराव केअ्ला तारखीयने ६० दिल्या दिह्या अंदराम उपविभागीय पातळीपेरी समितील अर्ज की.

२) उपविभागीय पातळीपेरी समिती सुनावणी तारीख निश्चित कीईन ठरवी. आन् त्या तारखे पेअ्लां १५ दिही लेखी स्वरुपाम, त्याप्रमाणे अर्जदारा माहां गावांम सार्वजनिक ठिकाणी नोटीस चिटकाविन अर्जदाराल आन् संबधित ग्रामसभेल सुनावणी तारीख आखी.

३) उपविभागीय पातळीपेरी समिती एक ता अर्ज दाखल की ली किंवा नाकारी किंवा संबधित ग्रामसभेल फाचे पुनर्विचारा केअ्तां मोकली.

४) ईयाप्रकारे मोकलावलोअर्ज मिल्या नंतर ३० दिह्या अंदराम ग्रामसभा बैठक ली आन् अर्जदारा काय आखूलों हाय तों उनाय आन् हांती ईया बाबतीम ठराव पास कीईन तो ठराव उपविभागीय पातळीपेरी समितील सादर की.

५) उपविभागीय पातळीपेरी समिती त्या ठरावाप विचार की आन् एकतर अर्ज मान्य केरुलो किंवा अमान्य केरुलो ईया बाबतीम आदेश दी.

६) प्रलंबित शिल्लक अर्जांहाबाबत माठों विचार नेंय केअ्तां उपविभागीय पातळीपेरी समिती इतर दावेदारांहा वनहक्का नोंदी तपासी आन् तियांहा एकत्रित तुलना कीन संबधित उपविभागीय अधिकाऱ्यां मार्फत जिल्हा पातळीपेरी समितील सादर की.

७) बेन किंवा बेनादेखने जाहक्या ग्रामसभा विवादाप्रकरणाम केल्लीबी एका ग्रामसभा अर्जापेने किंवा स्वत: विन उपविभागीय पातळीपेरी समिती विवाद सोडवां केअ्तां संबधित ग्रामसभायींही एकत्रित बैठक हादी. जर ३० दिह्या अंदराम परस्पर तोडगो नेंय निंग्यो ता उपविभागीय पातळीपेरी समिती संबधित ग्रामसभा काय आखूलों हाय तों ऊनाय लिन विवादाबद्दल निवोडो की आन् योग्य तो आदेश काडी.

१५- जिल्हा पातळीपेरी समितील केरुलो अर्ज

१) उपविभागीय पातळीपेरी समिती निर्णयांहाकी बाधित वेअली केल्लीबी व्यक्ति निर्णया तारीखीयने ६० दिह्या अंदराम जिल्हापातळीपेरी समितील अर्ज दाखल की.

२) जिल्हा पातळीपेरी समिती सुनावणी तारीख निश्चित की आन त्या तारखे ने कोमीतकोमी १५ दिह्या अगोदर लेखी स्वरुपाम तेहंकीज अर्जदारा गावामेने सार्वजनिक ठिकाणी नोटीस चिटकाविन अर्जदाराल आन् संबंधित उपविभागीय पातळीपेरी समितील सुनावणी केअ्तां तारीख कळवी.

३) जिल्हा पातळीपेरी समिती एक ता अर्ज दाखल की ली किंवा नाकारी किंवा संबधित उपविभागीय पातळीपेरी समितील फाचे पुनर्विचार केरां केअ्तां मोकली.

४) ईयाप्रमाणे मोकलूलो अर्ज मिलतांज उपविभागीय पातळीपेरी समिती अर्जदारा आन् ग्रामसभा काय आखूलो हाय तो ऊनाय. त्याबाबतीम निर्णय दी आन् तेहंकी जिल्हापातळीपेरी समितील सादरकी.

५) जिल्हा पातळीपेरी समती त्यानंतर विचार की आन् हांती अेकतर अर्ज मान्य केरुलों किंवा अमान्य केरुलों योग्य तो आदेश दी.

६) सरकारी नोंदीम आवश्यक त्या सुधारणा केरां केअ्तां जिल्हपातळीपेरी समिती दावेदारा किंवा दावेदारा वनहक्का नोंदी जिल्हाधिकारी किंवा आयुक्तांही सादर की.

७) बेन किंवा बेनापेक्षां जास्ती उपविभागीय पातळीपेऱ्या समितींही आदेशांम तालमेल नेंय हाचवाचो, विसंगती हाचवाची तर जिल्हापातळीपेरी समिती स्वतः मतभेद दूर केरां केअतां संबंधित उपविभागीय पातळीपेरी समितीहीं एकत्र बैठक हादी. जर परस्पर संमतीहीकी तोडगो नेंय निंग्यो तर संबधित उपविभागीय पातळीपेऱ्या समितीही काय आखूलों हाय तों ऊनायन जिल्हा पातळीपेरी समिती ईया विवादाबाबत निर्णय ली.

डॉ.बचित्तर सिंग

सहसचिव